
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 821.161.2(049.32)

DOI 10.31654/2520-6966-2021-17f-102-220-223

Г. В. Самойленко

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри слов'янської філології,
компаративістики і перекладу Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

Важливе текстологічне дослідження

(Рецензія на монографію Олесея Федорука «Роман Куліша «Чорна рада»: історія тексту» / Український науковий інститут Гарвардського університету; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Наукове товариство імені Шевченка в Америці; Інститут джерелознавства НТША; Інститут критики. Київ: Критика, 2019. VI, 590 с. 16 с. іл. вкл., док. дод., показ.)

Відзначення 200-ліття від дня народження Пантелеймона Куліша активувало увагу літературознавців різних країн світу до творчості видатного українського письменника. Опубліковані були різні наукові праці. Серед них і Олександра Федорука, який займається вивченням творчості П. Куліша давно, опублікував монографії, фундаментальні статті, виголосив цікаві доповіді на конференціях. Серед інших праць слід назвати дуже цікаві його публікації, що стосуються епістолярної спадщини Куліша. Все це дало можливість йому всебічно пізнати творчість письменника і підійти до осмислення досить кропіткої і важкої теми – текстології тексту одного із перших і важливих у творчості П. Куліша романів. Саме ця робота не завжди була в центрі уваги науковців, бо вона потребує від дослідника витривалості, терпіння, глибокого наукового знання тексту, уміння помітити деталі при порівнянні редакцій твору, які залишалися раніше непоміченими. І це стверджує наукову новизну рецензованої праці.

Монографія чітко структурована, про що свідчать її розділи: вступ («Які видання «Чорної ради» ми маємо?»), історія створення роману (1840-ві та 1850-ті роки), цензурна історія, джерела, редакції та питання тексту, висновки і додатки.

В центрі уваги дослідника були в основному два варіанти одного із знакових творів української літератури – перший історичний

роман, який відіграв методологічне значення в історії української словесності XIX ст. – російськомовного й україномовного. Це дало можливість підтвердити як їх змістову розбіжність, поетику, так і сам дух творів, який був різний. Тому П. Куліш розглядав їх як «подлинник и перевод». При цьому, як вказав сам автор твору, пізнішу публікацію україномовного видання він ставить на перше місце, а російськомовне, хоча воно і було опубліковане раніше, на друге і визначає його як перекладний твір.

Актуальність монографічного дослідження полягає в тому, що автор глибоко і прискіпливо розглядає як публікації твору, так і всі допоміжні матеріали, що торкаються його, занурюється у творчу лабораторію письменника, виявляючи чимало досить цікавих у текстологічному плані моментів. Не всі науковці з охотою беруться за таку справу, ця робота до душі лише допитливим, прискіпливим і літературознавчим «чудикам», які люблять проникати в глибини художнього тексту, що має різні варіанти, редакції, списки.

І треба віддати належне Олександрові Федоруку, що він розкрив свою майстерність текстолога і в своїй монографії розглянув детально роман «Чорна рада» від задуму, перших начерків і до останнього варіанту, залучаючи при цьому найрізноманітніший матеріал як рукописи, тексти видань, так і цензурні зауваження та реакцію на них автора твору. Окремо виділено зауваження, на які автор відреагував змінами в тексті, а які проігнорував.

Науковець чітко бачить свої завдання, які вимагають глибокого знання матеріалу, що торкається «Чорної ради» та і всієї творчості Пантелеймона Куліша, намагається зануритися в психологію автора, зрозуміти його роботу як самоцензора. І це дуже важливо, бо лише автор, працюючи в подальшому над романом, бачить, що треба уточнити, поглибити, а що зняти, замінити.

Цей процес праці Куліша глибоко і всебічно проаналізовано, осмислено в монографії, що дало можливість дослідникові прослідкувати за ходом конструювання твору з урахуванням різних його версій, виявити відмінності різних редакцій, встановити генетичний зв'язок між джерелами, тобто провести всю текстологічну роботу так, щоб довести значущість україномовного варіанту як основного і найціннішого у творчості П. Куліша. Це зробили допомогли автору дослідження та кропітка робота в архівах, де збереглися перші публікації та цензурні джерела, а також в осмисленні різноманітних щоденникових, мемуарних та епістолярних матеріалів, глибоке

знання як тексту «Чорної ради», її варіантів, супутніх матеріалів, так і праць інших дослідників, що стосувалися роману.

Вражає проведена величезна скрупульозна порівняльна робота різних варіантів тексту «Чорної ради». Маючи власний досвід цієї роботи, зазначу, що вона вимагає багато сил, терпіння і уміння знайдені різночтиви скласти у відповідну систему. Таблиці структурних змін у розділах, які подані в монографії, засвідчують, що О. Федоруку вдалося проникнути в творчу глибину праці Куліша, а тому він має право стверджувати на основі своїх спостережень, що П. Куліш «внаслідок опрацювання текстів, ретельного шліфування стилістики й мови, сюжетних компонентів, образних характеристик, проблематики істотно зросла художня виразність твору. Перший український історичний роман став класичним, увійшовши в літературний канон, і став вершинним твором в літературній спадщині письменника».

Важливими для розкриття проблеми історії тексту роману «Чорна рада» слугували і розділи рецензованої праці про цензурну долю твору П. Куліша, які розкрили складні процеси виходу українських творів у тодішній Російській імперії.

Дослідник торкнувся найважливіших деталей діяльності П. Куліша, що стосувалися «Чорної ради», зокрема зв'язкам з С. та К. Аксаківими, В. Тарновським-старшим, М. Грабовським, М. Симоновим (Номисом), О. Бодянським та іншими діячами культури, яким переписав рукописи твору для його прочитання. І це підтверджує ще одну деталь творчої праці письменника, який хотів ще до публікації роману довідатися, як сприймала українська і російська громадськість його працю.

Завершує монографію великий розділ додатків, в яких вміщено матеріали «Про засоби відтворення варіантів», «Правописні засади», окремі варіанти тексту сцен із «Чорної ради» з правками Куліша, а також список ілюстрацій, а їх понад 20 (це і автопортрет П. Куліша, і його ілюстрації до роману, сторінки автографів твору, титульних сторінок тощо), покажчик імен, які зустрічаються в монографії.

Завершуючи коротку характеристику монографії, слід підкреслити, що наукова праця написана на високому науковому рівні і засвідчує всебічне знання автора як спадщини П. Куліша, так і бачення всього громадського та літературного життя часу, в який писався роман «Чорна рада», уміння глибоко проникати в текст твору та хід його написання, виявляти такі важливі аспекти, які ще недостатньо, або й зовсім не досліджувалися раніше.

Праця О. Федорука має велике значення для подальшого розвитку текстологічної науки, її методології, розкриття важливих процесів, які відбувалися в житті української літератури. Сама монографія також послужить усім науковцям прикладом глибокої текстологічної праці, своєрідної творчої лабораторії, побачити в ній самого дослідника, а по ходу взяти із його методології те корисне, що зробить їх наукове дослідження такого типу глибоким і науково-доказовим. Хочеться побажати Олесю Олександровичу подальших наукових та творчих успіхів.

G. V. Samoilenko

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of Slavic Philology Department,
comparative Studies and Translation
of Nizhyn Mykola Gogol State University

Important textual research. (Review of Oles Fedoruk's monograph «Roman Kulish's Black Council: History of the Text» / Ukrainian Scientific Institute of Harvard University; Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine; Shevchenko Scientific Society in America; Institute of Source Studies NTSHA; Institute Kyiv: Critique, 2019. VI, 590 pp. 16 pp. ill. incl., doc. appendix, show)